

Angelika Dąbal

Kolekcje warsztatowe dotyczące strajków szkolnych na Pomorzu oraz kółek rolniczych

Acta Cassubiana 6, 200-208

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANGELIKA DĄBAL

KOLEKCJE WARSZTATOWE DOTYCZĄCE STRAJKÓW SZKOLNYCH NA POMORZU ORAZ KÓŁEK ROLNICZYCH

Strajki szkolne na Pomorzu

Wydarzenia lat 1905-1907 (określane w historiografii często mianem rewolucji), które przyniosły w Królestwie Polskim ograniczone swobody demokratyczne i zaktywizowały życie kulturalne oraz polityczne¹⁷², odbiły się echem również na Pomorzu. Organizowano tu strajki robotnicze, a wzorem młodzieży z zaboru rosyjskiego w szkołach wystąpiono przeciw ograniczaniu nauki w języku polskim¹⁷³. Przedstawiona poniżej część spuścizny dotyczy wydarzeń tego okresu. Tematem przewodnim są strajki szkolne na Pomorzu. Niewielka część materiału dotyczy również konferencji naukowych poświęconych kolejnym rocznicom wydarzeń z początku ubiegłego wieku. Omawiany zbiór dokumentów stanowi fragment zawartości kartonu X¹⁷⁴. W procesie opracowania wydzielono łącznie dziewięć jednostek inwentarzowych objętych blokiem sygnatur Rs II 331-Rs II 338.

Prezentowany fragment spuścizny rozpoczynają wypisy źródłowe i notatki dotyczące lat 1905-1907. Większość materiału stanowią wypisy z prasy, zarówno polskiej: „Gazety Toruńskiej” i „Pracy”, jak i niemieckiej: „Danziger Allgemeine Zeitung”, „Danziger Neueste Nachrichten”, „Danziger Zeitung”, „Thorner Presse”, „Westpreussisches Volksblatt”. Pozostała część to notatki i materiały bibliograficzne.

Kolejna grupa dokumentów, zapisanych pod sygnaturą Rs II 332 to materiały źródłowe. Wśród nich znajduje się m.in. oryginalne pismo z dn. 24 października 1906 r., wystosowane przez Königliche Kreisschulinspektion, informujące rodziców o karach za udział ich dzieci w strajku szkolnym. Poza tym są tam fotokopie wyciągów z kronik szkolnych z terenu Pomorza, zebrane w 1937 r. przez Inspektorat Szkolny w Chojnicach¹⁷⁵, wykaz kronik szkolnych szkół podstawowych województwa gdań-

¹⁷² M. Czajka, M. Kamler, W. Sienkiewicz, *Leksykon Historii Polski*, Warszawa 1995, s. 1124.

¹⁷³ S. Kalabiński, F. Tych, *Czwarte powstanie czy pierwsza rewolucja. Lata 1905-1907 na ziemiach polskich*, Warszawa 1969, s. 417.

¹⁷⁴ J. Borzyszkowski, *Spuścizna Andrzeja Bukowskiego (1911-1997)*, „Acta Cassubiana”, t. 1, 1999, s. 358.

¹⁷⁵ Odpis z kroniki szkoły powszechnej w Pelplinie, w Pinczynie powiat Starogard, Grabowie powiat Starogard, Piechowcach, Borkowie powiat Kartuzy, Dąbrówce powiat Świecie, Zernostnem powiat morski, Chełmży powiat Toruń, Polskim Brzoziu, Kamionkach powiat Toruń, Golubiu powiat Wąbrzeźno, Małym Bysławiu powiat Tuchola, Dąbrówce powiat Starogard, Litzbarku, Konarzynach k. Zblewa, Chełmnie, Karszanku – powiat Starogard, Cieciorce, Skórczu, Borku powiat

skiego według stanu z 1958 r., fotokopia fragmentu dziennika szkolnego z okresu strajków, niekompletny odpis relacji z przebiegu strajku, odpisy z akt oraz wypis z „Teki Pomorskiej”. Znajduje się tu również artykuł pt. *Strajk szkolny na Pomorzu w roku 1906-1907*, zamieszczony w 1935 r. w „Dziejach Pomorza”¹⁷⁶.

Następna sygnatura Rs II 333 to korespondencja Andrzeja Bukowskiego, w przeważającej części z Tadeuszem Esmanem, pracownikiem Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Bydgoszczy. Pozostałe listy związane są głównie z poszukiwaniem kronik szkolnych oraz świadków wydarzeń lat 1906-1907.

Zbiór materiałów zapisanych pod sygnaturą Rs II 334 zawiera dokumenty związane z obchodami kolejnych rocznic strajków szkolnych. W 1937 r. obchodzono trzydziestolecie tych wydarzeń. W uroczystościach, zorganizowanych z okazji jubileuszu, brały udział nie tylko władze świeckie i kościelne, ale również sami uczestnicy buntu szkolnego. W dniach 1-3 maja 1937 r. odbył się w Czersku zjazd byłych uczestników strajku. Tak pisano o tym w ówczesnym „Słowie Pomorskim”¹⁷⁷: „*Jako miejsce zjazdu obrano Czersk, albowiem w Borach Tucholskich i na przylegających doń Kaszubach strajk szkolny największe przybrał rozmiary [...] jak długa i szeroka kaszubszczyzna, nie było prawie szkoły, której dzieci by się sprzeniewierzyły ideowemu odruchowi i one, ścigane za mowę polską i wierzenia katolickie stanęły do boju, który poruszyć miał opinię całego świata kulturalnego*”.

W omawianym zbiorze znajduje się m.in. rękopis i maszynopis pracy A. Bukowskiego relacjonujący przebieg zjazdu: „Czersk dziś i przed 30 laty”. Wydarzeń tych dotyczy również wydana w roku jubileuszu broszura pt. *30-lecie strajku szkolnego na Pomorzu (1906-1907)* oraz wycinki prasowe ze „Słowa Pomorskiego”.

Z kolejną rocznicą związane jest znajdujące się tu pismo z 20 października 1955 r., informujące o posiedzeniu katedr Wydziału Filologiczno-Historycznego WSP, gdzie miał być wygłoszony referat A. Bukowskiego o strajkach szkolnych. Na rok następny zaplanowano Sesję Naukową pracowników nauki. W zbiorze znajdują się tezy referatu pt. „Strajk szkolny na Pomorzu w latach 1906-1907” przygotowywanego przez autora spuścizny na tę okazję. Pozostałą część stanowią wycinki prasowe.

Kartuzy, Świekatowie powiat Świecie, Somoninie powiat Kartuzy, Rzęczkowie powiat Toruń, Leźnie powiat Kartuzy, Wroniu powiat Wąbrzeźno, Lińsku powiat Tuchola, Ramlejach powiat Kartuzy, Grabowie powiat Lubawa, Srebrnikach powiat Wąbrzeźno, Parchowie powiat Kartuzy, Pruszczu, Bytoni powiat Starogard, Kowalewie Pomorskim, Szynwałdzie powiat Grudziądz, Melankowie, Rąbiu powiat Kartuzy, Widlicach powiat Tczew, Bukowinach powiat Starogard, Bierzgłowie powiat Toruń, Chełmży, Minikowie powiat Tuchola, Grzybnie powiat Kartuzy, Mściszewicach powiat Kartuzy, Półwsi powiat Świecie, Trutnowie powiat Tuchola.

¹⁶ W 1935 r. ukazało się kilka numerów „Dziejów Pomorza” (Czersk 1935, nr 1-7) w ramach czasopisma w osobnym dziale pt. *Strajk szkolny na Pomorzu w r. 1906-1907* zaczęto ogłaszać materiały źródłowe: wspomnienia i akta sądowe. Jednak zdołano opublikować materiały związane tylko z trzema miejscowościami: Śliwice, Lińsk i Kasparus.

¹⁷ „Słowo Pomorskie”. 19-20.04.1937. nr 89. 90.

W 1966 r. przypadła następna rocznica wybuchu strajków szkolnych. Była to kolejna okazja, aby powrócić do wydarzeń z początku wieku. W związku z tym powstała praca A. Bukowskiego pt. *Strajk szkolny na Pomorzu Gdańskim w latach 1906-1907*, którą wydał Związek Nauczycielstwa Polskiego. W omawianym zbiorze znajduje się maszynopis wyżej wymienionej pracy, jej recenzje, umowa wydawnicza oraz korespondencja autora z wydawcą. Pozostały materiał stanowią charakterystyczne dla warsztatu twórcy spuścizny wycinki prasowe.

W połowie lat 50. obchodzono „okrągłą” rocznicę wydarzeń lat 1905-1907. Dla uczczenia jubileuszu odbyło się kilka spotkań o charakterze naukowym. Jako pierwsza została zorganizowana w dniach 10-13 października Sesja Naukowa w Warszawie. Materiały z nią związane stanowią sygnaturę Rs II 335. Znajduje się tu zaproszenie na Sesję dla A. Bukowskiego oraz jego korespondencja, głównie z Tadeuszem Daniszewskim i Żanną Kormanową. Poza tym konspekt referatu zespołowego pt. „Narodowo-wyzwoleńcza problematyka walk rewolucyjnych 1905-1907 na ziemiach polskich” oraz konspekt referatu A. Bukowskiego zatytułowany „Proletariat polski na czele walki o wyzwolenie społeczne i narodowe w latach rewolucji 1905-1907 roku”. Dołączono tu także dwie jego prace: „Strajk szkolny na Pomorzu Gdańskim w latach 1906/7 na tle szerszej problematyki walki narodo-wyzwoleńczej”¹⁷⁸ oraz „Wpływ rewolucji 1905-1907 roku na walkę ludu pomorskiego o wyzwolenie społeczne i narodowe”.¹⁷⁹ Pozostały materiał stanowią wycinki prasowe i notatki.

Kolejna konferencja naukowa odbyła się w dniach 16-17 grudnia 1955 roku w Poznaniu i poświęcona została rewolucji w Wielkopolsce i na Pomorzu. Materiały dotyczące tego spotkania stanowią sygnaturę Rs II 336. Znajduje się tu m.in. nadbitka ze „Studiów i Materiałów do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”¹⁸⁰ pt. „Lata 1905-1907 na Pomorzu Gdańskim”, która zawiera referat A. Bukowskiego pt. „Strajk szkolny na Pomorzu Gdańskim w latach 1906-1907” oraz opracowanie¹⁸¹: „Ruch robotniczy i ruch narodowy na Pomorzu Gdańskim w latach 1905-1907” z odręcznymi notatkami autora, a także list Witolda Łukaszewicza zawierający uwagi do artykułu o strajku szkolnym. Poza tym maszynopisy dwóch kolejnych referatów, Ludwika Gomalca pt. „Strajki szkolne w Poznaniu” oraz Witolda Łukaszewicza pt. „Ruch robotniczy w Polsce i na Pomorzu wschodnim (1890-1907). Ze szczególnym uwzględnieniem lat 1905-1907”. Niewielką część materiału zajmują wycinki prasowe oraz notatki dotyczące udziału w dyskusji.

¹⁷⁸ Referat pomocniczy do pracy Ż. Kormanowej: „Narodowo-wyzwoleńcza problematyka walk rewolucyjnych 1905-1907 r. na ziemiach polskich”.

¹⁷⁹ Referat pomocniczy do pracy T. Daniszewskiego: „Polska klasa robotnicza na czele walki o wyzwolenie społeczne i narodowe”.

¹⁸⁰ „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, 1957, t. 3, z. 1.

¹⁸¹ Jest to tekst przemówienia, które wygłoszone zostało w skróconej formie jako głos w dyskusji na konferencji poznańskiej.

Rewolucji na Pomorzu i w Wielkopolsce poświęcona była także konferencja w Bydgoszczy, która odbyła się w dniach 27-28 stycznia 1956 r. Na jej program złożyły się w większości referaty wygłoszone wcześniej w Poznaniu. Materiał dotyczący tej imprezy stanowi sygnaturę Rs II 337. Znajduje się tu maszynopis artykułu A. Bukowskiego pt. „Szeroki odzew rewolucji 1905-1907 na Pomorzu”, praca pt. „Strajk szkolny na Pomorzu Gdańskim w latach 1905-1907”, Bydgoszcz 1956 oraz zaproszenie na konferencję. Analogicznie do materiałów z poprzednich spotkań pozostała część stanowią wycinki prasowe i notatki dotyczące dyskusji.

Obchodom pięćdziesiątej rocznicy wybuchu rewolucji towarzyszyła wystawa zorganizowana w salach ređutowych Teatru Narodowego w Warszawie. Wycinki prasowe dotyczące otwarcia centralnej wystawy dokumentalnej pt. „Rewolucja 1905-1907 na ziemiach polskich” wraz z recenzją książki S. Kalabińskiego *Antynarodowa polityka endecji w rewolucji 1905-1907* stanowią sygnaturę Rs II 338.

Tę część spuścizny zamyka praca magisterska Jerzego Repińskiego pt. *Echa rewolucji 1905-1907 r. na Pomorzu Wschodnim*, napisana pod kierunkiem prof. dr. Adama Dygdały – sygnatura Rs II 339.

Kółka rolnicze

Kółka rolnicze to lokalne stowarzyszenia chłopskie działające m.in. na rzecz rozwoju gospodarstwa wiejskiego i wiedzy rolniczej. Na ziemiach polskich pierwsze kółko rolnicze założono w 1862 r. w Piasecznie na Pomorzu. Cztery lata później zaczęto tworzyć podobne organizacje w Wielkopolsce. Rok przed wybuchem pierwszej wojny w zaborze pruskim było 395 kółek rolniczych i około 14,5 tysiąca członków.

W Galicji kółka rolnicze tworzone były od 1871 r., zrzeszały się pod patronatem założonego na początku lat 80. XIX wieku Towarzystwa Kółek Rolniczych. Z chwilą wybuchu wojny w zaborze austriackim było 2081 kółek rolniczych z około 82 tysiącami członków.

W Królestwie Polskim wobec zakazu władz podobne organizacje zaczęły powstawać dopiero od 1905 r., jednak w dziewięć lat później istniało ich już 1438 z około 566 tysiącami członków.

W II RP ośrodkami kierowniczymi kółek rolniczych były: w dawnej Galicji – Małopolskie Towarzystwo Rolnicze, w Wielkopolsce – Centralne Towarzystwo Gospodarcze w Poznaniu, na Pomorzu – Pomorskie Towarzystwo Rolnicze, na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego – Centralne Towarzystwo Rolnicze i Centralne Towarzystwo Organizacji i Kółek Rolniczych.

W okresie II wojny światowej w wyniku zakazu przestały one funkcjonować.

Organizacje kółek rolniczych reaktywowano w 1956 r., znajdowały się wówczas pod kontrolą władz państwowych i realizowały ich politykę wobec wsi¹⁸².

¹⁸² M. Czajka, M. Kamler, W. Sienkiewicz, *op.cit.*, s. 998.

A. Bukowski w jednym z wywiadów dla „Dziennika Bałtyckiego” powiedział, że jako historyka literatury polskiej drugiej połowy XIX wieku interesowały go zagadnienia pracy u podstaw, a kółko rolnicze w Piasecznie było znakomitym przykładem realizacji takich haseł¹⁸³. W spuściznie znajduje się zbiór materiałów związanych z organizacjami kółek rolniczych, odnosi się on nie tylko do XIX wieku, ale sięga po lata 80. ubiegłego stulecia.

Przedstawiony poniżej fragment spuścizny stanowi zawartość kartonu XX. Podczas opracowania, podobnie jak wcześniej prezentowany materiał, całość podzielona została na 15 grup tematycznych, które stanowią oddzielne jednostki inwentarzowe. Pierwsza z nich, zapisana pod sygnaturą Rs II 340, obejmuje materiały dotyczące wsi i organizacji rolniczych na Pomorzu w II połowie XIX wieku. Są to wypisy z „Nadwiślanina” z lat 1861-1866, które zawierają m.in. informacje o organizacjach rolniczych, sprawozdania z posiedzeń towarzystw rolniczych, spisy członków, materiały związane z działalnością Mieczysława Łyskowskiego oraz Ignacego Łyskowskiego. Gros materiałów stanowią odpisy z akt specjalnych starosty pruskiego powiatu kwidzyńskiego, dotyczące towarzystw rolniczych, m.in. Kółka Rolniczego w Piasecznie. Znajdują się tu również relacje komisarza policji – Rexa. Uzupełnienie stanowi materiał ilustracyjny – fotokopie pierwszych numerów „Piasta” i „Kmiecia” oraz akt archiwalnych.

Ze środowiskiem wiejskim II połowy XIX wieku ściśle związana jest postać Juliusza Kraziewicza (1829-1895), jednego z najbardziej zasłużonych działaczy pomorskich. Kolejna sygnatura Rs II 341 zawiera materiały biograficzne dotyczące tej postaci. Juliusz Kraziewicz urodził się w Lidzbarku pod Działdowem, był uczniem gimnazjum chełmskiego i szkoły rolniczej w Elblągu. W 1857 r. osiadł w Tymawie k. Gniewa. Założył Towarzystwo Rolnicze w Piasecznie i przez długie lata był jego prezesem. Zainicjował powstanie Spółki Pożyczkowej oraz czasopisma „Piast”, zorganizował Szkołkę Rolniczą i Towarzystwo Gospodyń. Był dyrektorem Wydziału Rolnego w Centralnym Towarzystwie Gospodarczym dla Prus Zachodnich¹⁸⁴.

W spuściznie znajdują się notatki oraz korespondencja dotycząca Kraziewicza, m.in. pismo Biura Parafialnego w Nietrzeńcu z 1937 r. w sprawie jego metryki, pochodzący również z tego okresu list zawierający informację o jego grobie. Materiał ilustracyjny stanowią fotokopie jedyne w kraju zdjęcia Juliusza Kraziewicza, znajdującego się w archiwum Ośrodka Tradycji Kółek Rolniczych w Piasecznie, również w formie okolicznościowych kart pocztowych. Poza tym dwie prace o charakterze biograficznym napisane przez Andrzeja Bukowskiego: rękopis artykułu pt. „Juliusz Kraziewicz – twórca pierwowzoru polskich kółek rolniczych” i jego recenzja napisana przez S. Gierszewskiego oraz książka zatytułowana *Juliusz Kraziewicz pionier polskich kółek rolniczych*, Gdańsk 1978.

¹⁸³ „Dziennik Bałtycki”, 16/17.07.1977.

¹⁸⁴ Biogram autorstwa J. Banacha i J. Szewsa w: SBPN. t. 2. Gdańsk 1994, s. 501-502.

Jednym z bliskich współpracowników Juliusza Kraziewicza był Melchior Tollik, wiceprezes Towarzystwa Rolniczego w Piasecznie w latach 1864-1868. Materiały biograficzne tej postaci tworzą jednostkę inwentarzową Rs II 342. Znajdują się tu wypisy z prasy, list Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego w Toruniu w sprawie fotografii oraz list od krewnego M. Tollika w sprawie materiałów biograficznych będących w posiadaniu rodziny, a także wycinek prasowy z artykułem poświęconym setnej rocznicy jego śmierci.

Kilka kolejnych sygnatur związanych jest z historią Kółka Rolniczego w Piasecznie. Organizacja ta powstała 1 października 1862 r. pod nazwą Towarzystwo Rolnicze w Piasecznie, a podstawą prawną jej działalności stał się statut Towarzystwa Rolniczego dla Ziemi Pomorskiej¹⁸⁵. W 1937 r. zarząd kółka w Piasecznie dla uczczenia jubileuszu 75-lecia powstania zwrócił się z prośbą do A. Bukowskiego o opracowanie jego historii. Egzemplarze książki miały ukazać się jako cegiełki, a dochód planowano przeznaczyć na wybudowanie w Piasecznie Domu Ludowego im. Juliusza Kraziewicza. Książka nie została wydana z powodu wybuchu wojny¹⁸⁶. W spuściźnie pod sygnaturą Rs II 343 znajduje się rękopis i maszynopis tej pracy zatytułowanej „Najstarsze polskie kółko rolnicze w Piasecznie na Pomorzu w 75-tą rocznicę 1862-1937” oraz wypisy i notatki źródłowe. Włączono tu również fragment tekstu audycji radiowej wyemitowanej w 1937 r. dla uczczenia jubileuszu powstania Towarzystwa.

Sygnatura Rs II 344 to kolejny wariant opracowania traktujący o kółku rolniczym w Piasecznie pt. „Historia pierwszej w Polsce organizacji włościańskiej w Piasecznie na Pomorzu (1862-1947)”. Stanowi ona kontynuację pracy z połowy lat 30., którą przerwała II wojna. Jest to maszynopis posiadający dwie strony tytułowe z dwoma propozycjami tytułu, pierwszy jak wyżej, drugi: „Wzór pracy na wsi, czyli historia pierwszej w Polsce organizacji włościańskiej w Piasecznie na Pomorzu (1862-1947)”.

Kolejna pozycja dotycząca historii organizacji kółek rolniczych powstała w 1966 r. Stanowi ona sygnaturę Rs II 345. Jest to rękopis i maszynopis pracy pt. „Piaseczno pod Gniewem na Pomorzu – prawzór polskich kółek rolniczych”. Znajduje się tu również korespondencja z Ludową Spółdzielnią Wydawniczą i umowa wydawnicza, wg której praca miała ukazać się w wydawnictwie o tytule roboczym – „W setną rocznicę kółek rolniczych na Pomorzu”. Poza tym zgromadzono tu również notatki i wypisy źródłowe.

Kolejna jednostka Rs II 346 grupuje materiały związane z obchodami kolejnych rocznic powstania kółek rolniczych. W 1966 r. odbyła się sesja popularno-historyczna poświęcona stułetniej działalności tych organizacji na ziemi gdańskiej, w materiale znajduje się zaproszenie dla Andrzeja Bukowskiego.

¹⁸⁵ A. Bukowski, *Juliusz Kraziewicz pionier polskich kółek rolniczych*, Gdańsk 1978, s. 19.

¹⁸⁶ A. Bukowski, *Juliusz Kraziewicz (1829-1895) pionier polskich kółek rolniczych*, Gdańsk 1978, maszyn., Rs II 341.

Przeważająca część zbioru dotyczy uroczystości, które miały miejsce w 1977 r. Odnajdziemy tu zaproszenie na obchody 115 rocznicy, konspekt referatu A. Bukowskiego pt. „Rozwój kółek rolniczych w zaborze pruskim, w szczególności na Pomorzu Gdańskim (1862-1920)”. Są również zdjęcia upamiętniające odsłonięcie w Gdańsku tablicy pamiątkowej ku czci Juliusza Kraziewicza, przekazanie mieszkańcom Piaseczna domu kultury im. Juliusza Kraziewicza, nadanie imienia Juliusza Kraziewicza spółdzielni kółek rolniczych w Nicponi. Z ostatnią miejscowością związany jest również proporzec Spółdzielni Kółek Rolniczych w Nicponi – zdobywcy sztandaru przechodniego prezesa CZKR za rok 1974-1976.

Znajduje się tu także informator i plan obchodów 115 rocznicy kółek rolniczych na Pomorzu i 20-lecia ich działalności w powojennej Polsce. Z okazji tej rocznicy zorganizowano zbiórkę materiałów dotyczących wsi, w spuściźnie jest tekst apelu Centralnego Związku Kółek Rolniczych i Muzeum Narodowego Rolnictwa o gromadzenie pamiątek i dokumentów związanych ze środowiskiem wiejskim oraz tekst apelu o wsparcie budowy Centrum Zdrowia Dziecka, gdyż była to również okazja do zbiórki pieniędzy na cele społeczne.

W ramach obchodów odbyło się m.in. ogólnopolskie spotkanie działaczy kółek rolniczych. W materiale znajduje się pismo Wojewódzkiego Związku Kółek Rolniczych z prośbą do A. Bukowskiego o przygotowanie referatu na tą okazję.

Okres istnienia organizacji rolniczych w powojennej Polsce scharakteryzowany został w znajdującej się tu publikacji pt. *20 lat kółek rolniczych (1956-1976)*, Warszawa 1977.

Dla uczczenia kolejnej, 120 rocznicy powstania organizacji kółek rolniczych zorganizowano w Szczecinie w 1982 r. sesję naukowo-praktyczną. W spuściźnie znajduje się zaproszenie dla A. Bukowskiego do wzięcia udziału w tej konferencji oraz pismo Wojewódzkiego Związku Kółek i Organizacji Rolniczych z prośbą o wygłoszenie tam referatu.

Dużo miejsca zajmują wycinki prasowe, które dotyczą wszystkich wymienionych wyżej rocznic.

Następne jednostki związane są z powojenną działalnością organizacji kółek rolniczych. Pierwsza z tej grupy materiałów sygnatura Rs II 347 to dokumenty dotyczące VI Krajowego Zjazdu Delegatów Kółek Rolniczych, który odbył się w dniach 17-18 października 1977 r. Odnajdziemy tu zaproszenie na zjazd dla A. Bukowskiego, kartę uczestnictwa, Uchwałę zjazdu, Sprawozdanie z działalności społeczno-gospodarczej kółek rolniczych za lata 1973-1976 oraz wycinek prasowy.

Następną sygnaturę Rs II 348 stanowią Wydawnictwa Komisji Historycznych przy związkach Kółek Rolniczych. Rozpoczyna je referat Marii Misiaszek, prezesa Komisji Historycznej przy Centralnym Związku Kółek Rolniczych w Warszawie, kolejny jest „Zbiór referatów z Krajowej narady przedstawicieli Komisji Historycznych przy Wojewódzkich Związkach Kółek Rolniczych”, ostatnia pozy-

cja to praca Bogdana Wawrzyniaka pt. „Rozwój społeczno-zawodowy organizacji kółek rolniczych na terenie Pomorza i Kujaw”.

Kolejna jednostka Rs II 349 to wydawnictwo pt. *Rola Kółek Rolniczych w gminie Zblewo na przykładzie wsi Borzechowo*, pod red. Mieczysława Guldy, Gdańsk 1977.

Sygnatura Rs II 350 zawiera projekt statutu Centralnego Związku Kółek Rolniczych z 1977 r.

Końcowe jednostki tej części spuścizny są luźno związane z organizacjami rolniczymi. Sygnatura Rs II 351 nosi tytuł: „Region Kaszubski. Stan i potrzeby gospodarcze i kulturalne. Referaty i stenogram konferencji na temat aktywizacji gospodarczej powiatów przymorskich województwa gdańskiego. Gdańsk 1-2.07.1949”. Zawiera program konferencji, 17 referatów, m.in. A. Bukowskiego „Potrzeby kulturalno-oświatowe na tle psychiki ludności”¹⁸⁷.

Jednostka Rs II 352 zawiera dokumenty dotyczące miejscowości Piaseczno i Gniew; są to trzy zdjęcia Piaseczna: ogólny widok, kościół i plebania oraz projekt przedstawiający Gniew i okolice, poza tym znalazł się tu również program obchodów „Dni ziemi gniewskiej”¹⁸⁸ oraz wycinki prasowe.

Sygnaturę Rs II 353 stanowią materiały prasowe dotyczące polskiego ruchu ludowego. Jeden wycinek prasowy z „Gazety Ludowej” z 1947 r. dotyczy działalności księdza Wacława Blizińskiego z Liskowa, dwa pozostałe – 80-lecia ruchu ludowego.

Przedstawioną powyżej partię materiału kończy jednostka Rs II 354. Jest to korespondencja Andrzeja Bukowskiego. Zawiera dwa listy: jeden z nich skierowany jest do Redakcji *Encyklopedii Ruchu Ludowego* i zawiera odmowną odpowiedź A. Bukowskiego w sprawie zrecenzowania hasła „Kółka rolnicze po II wojnie światowej”.

¹⁸⁷ Pozostałe referaty to: Rajmund Galon „Warunki fizjograficzne jako element planowania gospodarczego”; Stefan Lier „Planowanie przestrzenne obszaru przymorskiego regionu gdańskiego”; Stefan Biskupski „Zakres naturalnych możliwości rolniczych regionu kaszubskiego”; Stanisław Jełowicki „Rozwój hodowli zwierząt gospodarskich na terenie powiatów kaszubskich, ze specjalnym uwzględnieniem owczarstwa”; Leon Mroczkiewicz „Stan oraz planowanie w gospodarstwie leśnym pñ.-zachodnich części regionu gdańskiego”; Stefan Zywiński „Leśne użytki niedrzewne”; Franciszek Chrzanowski „Użytki rybne pojezierza kaszubskiego”; Józef Kulikowski „Związki gospodarcze regionu kaszubskiego z zespołem miast portowych”; Józef Nieroda „Zagadnienia urbanizacji powiatów przymorskich województwa gdańskiego”; Antoni Skotnicki „Wytyczne przemysłownictwa czterech powiatów kaszubskich”; Józef Kawczyński „Przemysł, rzemiosło i zajęcia uboczne ludności województwa gdańskiego”; Stefan Preibisz „Znaczenie nowych form wymiany towarowej w zakresie aktywizacji gospodarczej miast i wsi czterech powiatów przymorskich (Kościerzyna, Kartuzy, Lębork, Morski)”; Henryk Wawrzyniak „Turystyka i wczasy jako element gospodarczego życia terenu”; Eugeniusz Brodziłowski „Stan i potrzeby w dziedzinie zdrowia ludności czterech pñ.-zachodnich powiatów województwa gdańskiego”; Halina Kamińska „Położenie gospodarcze powiatów pñ.-zachodnich woj. gdańskiego”; Bolesław Srocki „Aktywizacja Pojezierza”.

¹⁸⁸ Uroczystości miały miejsce w dniach 30.09-07.10.1962 r.

Königliche Kreisschulinspektion
 Nr. 3278. Perent, den 24. October 1906

Herrn Lehrer Agnes Wilk
 in
 19. S. W. im Religionsunterrichte von
 dem mit demselben beauftragten Lehrer
 für die Frage im Religionsunterrichte zu antwor-
 ten, aus welcher Zeit die Schüler
 im Religionsunterrichte im Religionsunterrichte
 ihren Protokoll vorlegen.

Im Hinblick auf die Königliche Regierung
 wird ersucht, dass Sie zu erwägen haben, ob
 die demnächstige Festschreibung der Schüler
 im Religionsunterrichte gemäß der Verfügung vom
 11. Sept. 1895 nicht zu geringe ist, also bei
 zum 16. Okt. 1906, demnächstige Festschreibung,
 falls der Lehrer sich erweist, dass die Schüler
 die zur Festschreibung erforderliche Arbeit nicht
 ausgeführt haben.

Die
 in
 der
 in
 in

Agnes Wilk
 in
 Perent.

Pismo z dnia 24.10.1906 r. wystosowane przez Königliche Kreisschulinspektion, informujące rodziców o karach za udział ich dzieci w strajku szkolnym, sygn. Rs II 332